Enschede, 1 november 2021

Geachte heer Remkes, geachte heer Koolmees,

Hartelijk dank voor de uitnodiging om met u te komen praten. Tot op heden bevond ik mij in de vreemde situatie dat er aan de formatietafel wel *over* mij ('functie elders'), maar niet *met* mij werd gesproken. Daar komt nu gelukkig verandering in.

Het tijdstip van de uitnodiging heeft mij wel enigszins verrast. Bij de eerdere inventariserende gesprekken van informateur Remkes met mogelijk 'constructieve' partijen kreeg ik nog geen uitnodiging. En nu er al besloten is wie er gaat formeren, komt die uitnodiging wel.

De vraag is dan ook wat het doel is van dit gesprek. Het toekomstig kabinet zal politiek niet genoodzaakt zijn zich tot mij te wenden om politieke steun te krijgen voor wetsvoorstellen: als groep heb ik slechts één zetel in de Tweede Kamer. En anders dan Ja21, PvdA of GroenLinks speel ik in de Eerste Kamer helemaal geen rol, en juist daar hebben de vier beoogde coalitiepartijen geen meerderheid.

Daar komt nog bij dat het kabinet zoals dat nu geformeerd wordt een doorstart is van het huidige kabinet. Het bestaat niet alleen uit dezelfde partijen, ook de personele bezetting zal, zoals het er nu naar uit ziet, in ieder geval voor de belangrijke posities, grotendeels hetzelfde zijn. Met dezelfde mensen en dezelfde partijen ligt het voor de hand dat ook het beleid een voortzetting zal zijn van het beleid van het huidige, demissionaire kabinet.

Maar het huidige kabinet is niet voor niets gevallen. Het viel in de eerste plaats omdat het verantwoordelijk was voor de ellende die de overheid in het toeslagenschandaal heeft aangericht. Het kabinet viel ook omdat het de problemen kende, maar er jaren alles aan heeft gedaan om deze te verbergen in plaats van op te lossen: burgers kregen onvolledige dossiers en er werd tegen hun gelogen, rechters kregen onvolledige dossiers, Kamerleden kregen onjuiste antwoorden, WOB-verzoeken werden gefrustreerd en de ombudsman werd het bos ingestuurd.

De belangrijkste onderliggende oorzaak hiervan is dat het Nederlandse bestuurlijke stelsel op dit moment buitengewoon reactief en mediagericht is. Het draait, kort gezegd, vooral om de beeldvorming. Vanuit dit gezichtspunt is een probleem verbergen hetzelfde als het probleem oplossen. En als het niet te verbergen is, is het probleem media-technisch op te lossen door uit te leggen dat je zelf niet verantwoordelijk bent voor het probleem.

Binnen een dergelijke bestuurscultuur is er weinig ruimte voor controle, voor tegenmacht, voor transparantie. Iets fundamenteels als goede archivering krijgt weinig aandacht en lijkt zelfs ontmoedigd te worden. Want een goede informatiehuishouding maakt dingen inzichtelijk en kan daarom slecht zijn voor de beeldvorming. Maar het is noodzakelijk om op tijd te weten dat het mis gaat, waar het mis is gegaan en hoe het te herstellen is. De urgentie op dit gebied lijkt echter afwezig bij de huidige coalitiepartijen.
Tegelijkertijd lijkt het kabinet er nu veel aan gelegen te liggen om het toeslagenschandaal van tafel te krijgen, niet in de laatste plaats omdat het inmiddels rampzalig is geworden voor de

beeldvorming. Maar ondanks dat het kabinet het toeslagenschandaal met grote sommen geld probeert af te kopen – de teller staat inmiddels op 5 miljard euro – zijn de mechanismen die de problemen hebben veroorzaakt niet veranderd, en dus blijven ook de problemen in stand. Het oplossen van het kinderopvangtoeslagenschandaal lijkt een schandaal in zichzelf te worden.

Het toeslagenschandaal is niet de enige onverwerkte erfenis. Er is nog een hele serie dossiers waarbij duidelijk wordt dat de overheid onjuist en/of onrechtmatig heeft gehandeld en waarbij de overheid jaren en soms decennia te laat in actie kwam en daardoor overhaaste, ondoordachte en dure besluiten nam. Dat geldt bijvoorbeeld voor het Groningse gasdossier. Na de beving in Huizinge (2012), waar gevaar voor mensen ontstond, heeft de regering vijf jaar lang geen adequate stappen ondernomen om zonder maatschappelijk schokken de gaskraan dicht te *kunnen* draaien. De gaswinning werd de eerste twee jaren na die beving alleen maar verhoogd. Toen dat besluit tot stoppen met gaswinning in maart 2018 na een volgende beving alsnog genomen werd, was Nederland onvoldoende voorbereid en waren kostbare jaren met veel schade voor inwoners voorbijgegaan.

En zo zijn er nog veel andere problematische dossiers. Deze onverwerkte erfenis zal alleen kunnen worden vereffend als de fundamentele oorzaken worden aangepakt, als er openheid van zaken wordt gegeven, als de volledige dossiers op tafel komen, als onafhankelijke controle - ook bij de herstelоperaties - wordt geïnstitutionaliseerd. Daarvan is nu in het geheel geen sprake.

Onderzoeksrapporten worden nog steeds aangepast, onderzoekscommissies die kabinetshandelen moeten onderzoeken worden nog altijd door het kabinet zelf samengesteld en als een voldongen feit aan de Kamer gepresenteerd, en compensatieregelingen lijken zo opgesteld dat ze eerder tot doel hebben daadkracht uit te stralen dan om ervoor te zorgen dat degenen die schade hebben geleden ook daadwerkelijk worden gecompenseerd. En omdat deze mechanismen die de problemen hebben veroorzaakt onveranderd zijn, ligt het voor de hand dat het nieuwe kabinet zal sneuvelen over precies dezelfde problemen als de oude coalitie. Bovendien krijgt de komende regering te maken met ten minste drie parlementaire enquêtes. Daarbij zullen zaken aan het licht komen waarvan geprobeerd is ze te verbergen, en ook dit zal de stabiliteit van de komende regering niet ten goede komen.

U zult dan ook begrijpen dat ik grote aarzelingen heb bij het nieuwe kabinet dat nu geformeerd wordt. Desalniettemin heeft u mij uitgenodigd om over de formatie te praten, terwijl ik numeriek voor dit kabinet niet nodig ben. Erop vertrouwend dat het gesprek er niet enkel komt vanwege de beeldvorming, leid ik daaruit af uit dat u en de formerende partijen waarde hechten aan mijn opinie over de toestand van de overheid en de oplossingsrichtingen die ik in dit kader voor me zie.

Aan die uitnodiging geef ik dan ook graag gehoor. Ik zal open en onbevangen mijn mening geven over de wijze waarop het functioneren van de overheid hersteld kan worden, en die mening ook in deze brief nader onderbouwen en uiteenzetten. Daarbij beperk ik me tot een aantal essentiële dossiers die, gezien de impact die zij hebben, te weinig aandacht krijgen. Ik verzoek u dit stuk te delen met de onderhandelende partijen. Ik zal dit stuk ook zelf openbaar maken en ben natuurlijk bereid om het gesprek hierover te voeren.

I. Vier inhoudelijke onderwerpen

De Nederlandse staat heeft eeuwenlang een aantal ankerpunten en grondwettelijke kerntaken gehad. Een stabiele munt en fatsoenlijke rechtsbescherming in een evenwichtige verhouding tussen de staat en de burgers vormden er twee van. We zijn losgeraakt van deze ankerpunten. Ze zijn behoorlijk verwaarloosd en het herstel hiervan is dan ook de grootste inhoudelijke uitdaging. Daarbovenop is een aantal andere kerntaken van de overheid, die ook opdrachten zijn in de Grondwet, ernstig verwaarloosd. Dat betreft met name bestaanszekerheid en volkshuisvesting. Ook deze twee onderwerpen dienen de kern van de regeeropdracht van het nieuwe kabinet te zijn.

1. De euro, inflatie en een schuldenunie

De monetaire unie functioneert niet en de problemen stapelen zich op. De inflatie in de eurozone ligt boven de 4% - ver boven de doelstelling van de ECB. Tevens zitten de oplopende huizenprijzen niet in deze index, en is de werkelijke inflatie nog hoger. Toch koopt de ECB nog steeds massaal obligaties en aandelen op en houdt de ECB de rente beneden de 0%. Het ECB-stelsel heeft relatief veel meer staatsobligaties op de balans dan het VK of de VS. De garanties kunnen Nederland miljarden kosten, net als permanente transferunies.

Nederland is bovendien in de Eurozone een buitenbeentje: de begroting is relatief goed op orde, de eigen staatsschuld ligt nog onder de 60% en we hebben, anders dan de meeste andere landen, gespaard voor ons pensioen. Deze gezonde positie van Nederland en de Nederlandse pensioenen worden uitgehold worden door het Europees monetair beleid.

De pijn van dit project is reëel, maar wordt niet benoemd of onder ogen gezien. Afspraken die zijn gemaakt om juist dit soort problemen te voorkomen, zoals de begrotingsafspraken en het verbod op monetaire financiering, worden binnen de eurozone in ieder geval naar de geest niet nageleefd. Een alternatief is er niet voor in de plaats gekomen. En iedere keer worden nieuwe afspraken gemaakt in de EU in plaats van dat de oude gehandhaafd worden.

Nederland zal ten minste een strategie moeten ontwikkelen om hieruit te kunnen komen en zich niet mee te laten zuigen in iedere verdere kleine stap op weg naar een schulden- en transferunie. Het niet ontwikkelen van een alternatief, en meegaan in een EU-beleid dat uitgaat (en niet anders kan dan uitgaan) van de gemiddelden, zal Nederland duur komen te staan.

Ik raad aan bereid te zijn 'opt-outs' voor Nederland te onderhandelen bij een volgende samenwerking. En ik raad de onderhandelende partijen aan vast te leggen hoeveel risico van andere Lidstaten ze werkelijk willen dragen en dat vast te leggen als afspraak. Verder dienen ook alternatieve plannen operationeel ontwikkeld te worden.

2. De rechtsstaat in Nederland

Bij de belastingdienst is duidelijk geworden dat de rechtsstaat ernstig is aangetast. Te lang waren de problemen onzichtbaar voor iedereen, maar het wordt nu zeer pijnlijk duidelijk dat er betonrot in het systeem zit. Wanneer het gebouw in elkaar zakt moet je een nieuw

fundament aanbrengen en het gebouw zeer grondig renoveren en er niet een laagje nieuwe verf overheen schilderen. Dat geldt ook voor de rechtsstaat.

Het kinderopvangtoeslagschandaal en de zwarte lijsten bij de belastingdienst tonen aan dat die rot heel diep zit. Het raakt aan de regering, de parlementaire controle, de rechterlijke macht, interne controle en tegenspraak bij de belastingdienst zelf, de ombudsman, de Autoriteit Persoonsgegevens, inspecties, het College voor de Rechten van de Mens en belangenorganisaties. Geen van deze organisaties was in staat om tijdig en adequaat in te grijpen bij compleet verstoorde processen die in een moderne rechtsstaat niet thuishoren en die over honderdduizenden burgers gingen.

Dit betekent dat er in Nederland zowel een institutioneel als een cultureel probleem is met macht en tegenmacht, met rolvastheid en met tegenspraak. Op een institutioneel niveau is elk van de hierboven genoemde organisaties meer gericht op de andere organisaties dan op het uitoefen van het eigen mandaat, en niet gericht op de rechtsbescherming en de noden van de samenleving. Dit vereist dus een grotere rolvastheid en een aantal concrete hervormingen. Met het oog daarop ben ik gekomen met het idee van een 'nieuw sociaal contract' en heb ik dit idee – en de hieruit voortvloeiende voorstellen - in het gelijknamige boek (dat ik u hierbij aanbied) verder uitgewerkt. Dat gaat van onafhankelijke inspecties en echt onafhankelijke onderzoeken, tot een Grondwettelijk Hof. En van een nieuw kiesstelsel (waardoor er echt een nauwere band ontstaat tussen kiezers en volksvertegenwoordigers) tot serieuze bescherming van klokkenluiders.

De regering beloofde na de val wel een aantal verbeteringen, maar veel van de beloofde en toegezegde verbeteringen zijn nooit verder gekomen dan beloften. Zelfs de regeringscommissaris van de archieven kan nog steeds niet aangesteld worden. De beloofde uitvoeringstoetsen zijn er niet altijd en van de beloofde invoeringstoetsen heb ik er nog geen een gezien.

De Kamer vroeg stevigere maatregelen zoals grondwettelijke toetsing, een inspectiewet die inspecties veel onafhankelijker maakt en een staatscommissie rechtsstaat. Het kabinet heeft al die voorstellen meteen doorgeschoven naar het nieuwe kabinet, met het excuus dat het kabinet demissionair is. Ik ga er dan ook vanuit dat op het moment dat het nieuwe kabinet is beëdigd, aan deze verzoeken terstond gevolg zal worden gegeven.

Verder liggen er twee zeer zwaarwegende internationale adviezen van de Venetië commissie en van GRECO, waarop vooralsnog niet wordt geacteerd. Ik ga er vanuit dat het nieuwe kabinet dat onmiddellijk zal oppakken.

Het kinderopvangtoeslagschandaal staat niet louter op zich, maar is het eerste schandaal dat geopenbaard wordt. We zagen het ook bij de zwarte lijsten, waar de Autoriteit Persoonsgegevens vorige week veel netjes op een rij zette. Hetzelfde mechaniek van bewust verborgen beleid, uithollen van rechtsbescherming en soms onuitvoerbaarheid van wetgeving, waarbij mensen ernstig in de knel komen, doet zich ook voor in andere dossiers en bij andere uitvoeringsorganisaties: het UWV, Jeugdzorg, Wet Gedeeltelijke Arbeidsongeschiktheid, leenbijstand, Kinderopvangtoeslag en partner in WLZ-instelling, Huurtoeslag en verworven recht en de Participatie wet (bijstand).

Het niet in kaart brengen en het niet oplossen van deze problemen, die burgers aan den lijve ervaren, leidt tot een uitholling van de rechtsstaat en het draagvlak voor ons eigen democratische bestel.

Aan deze brief heb ik annex 1 toegevoegd, waar ik, om het probleem inzichtelijker te maken, enkele dossiers wat uitgebreider toelicht. Dit zijn maar enkele voorbeelden, de lijst is zeker niet uitputtend. Ik ben bereid om een langere lijst met uitgebreide onderbouwing te schrijven, als die signalen eindelijk serieus genomen worden.

Ik raad het nieuwe kabinet met klem aan een eminent en onafhankelijk persoon aan te stellen met een heel helder en onafhankelijk mandaat om misstanden bij de uitvoering en harde wetgeving en hardvochtige uitvoering van wetgeving door diverse instanties in kaart te brengen en voorstellen te doen voor de oplossing.

Verder raad ik u aan de staatscommissie in te stellen en te laten kijken naar twee grote problemen in de rechtsstaat, namelijk de scheve verhouding overheid/burger en de ondermijnende criminaliteit.

3. Bestaanszekerheid

De Nederlandse Grondwet is kraakhelder in artikel 20:

1. De bestaanszekerheid der bevolking en spreiding van welvaart zijn voorwerp van zorg der overheid.
2. De wet stelt regels omtrent de aanspraken op sociale zekerheid.
3. Nederlanders hier te lande, die niet in het bestaan kunnen voorzien, hebben een bij de wet te regelen recht op bijstand van overheidswege.

Bestaanszekerheid is dus een kerntaak van de overheid. Het is echter geen afdwingbaar recht: je kunt de staat niet voor de rechter slepen als je geen bestaanszekerheid hebt. Daarom is het een opdracht van de overheid, van de regering en het parlement om de voorwaarden voor de bestaanszekerheid te scheppen. En natuurlijk vast te stellen wat die bestaanszekerheid nu precies is.

Het NIBUD is helder in haar analyse: als alleenstaande jongere van 19 kun je op geen enkele manier rondkomen van het minimumjeugdloon. En een gezin met twee oudere kinderen in de bijstand kan dat ook niet. Toch hebben wij de fictie dit dat wel kan en dan gaan wij ervanuit dat iedereen voltijd kan werken en een betaalbare en geïsoleerde woning kan vinden. Die zijn er niet en dus neemt het aantal werkende armen toe, is de dakloosheid verdubbeld en neemt de armoede volgens de internationale definitie ook toe. Het aantal mensen bij de voedselbank stijgt en het fenomeen energie-armoede heeft zijn intrede gedaan. Dit is een teken dat een fors deel van de bevolking te maken heeft met een welvaarsachteruitgang.

Een nieuwe regering zou echt moeten definiëren wat het bestaansminimum is voor verschillende groepen (alleenstaanden, gezinnen, studenten, mensen in een WLZ-instelling etc.). Dat moet door een gezaghebbende en onafhankelijk groep gedaan worden.

Vervolgens dient in kaart gebracht te worden wat mensen belemmert dat minimum te bereiken: dat kan een nul-uren contract zijn, woningnood, een te laag sociaal minimum voor sommigen. Hier dienen gerichte acties op genomen te worden. Dit is dus een radicaal andere aanpak dan het koopkrachtplaatjes-fetisjisme dat de problemen van dit land aan het oog onttrokken heeft. Alleen op basis van het opnieuw geijkte bestaansminimum kunnen hervormingen van belastingen, toeslagen en sociale zekerheid plaatsvinden.

4. Volkshuisvesting

De Grondwet is helder in artikel 22.2:

"bevordering van voldoende woongelegenheid is voorwerp van zorg van de overheid."

Het is evident dat de overheid ook hier tekortschiet. Het tekort aan woningen bereikte in 2020 maar liefst 331.000 woningen. Vroeger zou dat genoeg geweest zijn voor een kabinetscrisis.

In december 1960 viel het kabinet omdat de Kamer de aangekondigde 80.000 woningen in het bouwprogramma voor 1961 met 5000 wilde verhogen. Dat bouwprogramma was heel precies en betekende dat er bijvoorbeeld 65.000 betaalbare premiewoningen gebouwd moesten worden. De woningnood was voor de regering topprioriteit en voor de Kamer ook. En er werd gestuurd op concrete aantallen gebouwde huizen waarvoor de regering verantwoordelijk gehouden werd. Een fors deel van de huizen moest betaalbaar zijn.

Hoe anders is het nu? De dakloosheid is de afgelopen 10 jaar fors gestegen, honderdduizenden jongeren wonen bij hun ouders en kunnen geen woning vinden, vakantieparken zitten vol met permanente bewoning, de wachtlijsten voor sociale huurwoningen bedragen in sommige gemeentes twintig jaar. In 1990 koste een gemiddeld huis minder dan 4 keer een modaal inkomen. In 2020 koste een gemiddeld huis meer dan 9 keer een modaal inkomen. Het gevolg is dat koopwoningen niet meer toegankelijk zijn voor mensen met een modaal inkomen. De politieagent, de leraar en de verpleegkundige kunnen geen huis meer kopen in de grote stad waar zij werken, en zelfs de jongeren met een hoger inkomen moeten liegen over overige schulden om een hypotheek te kunnen krijgen voor een normale eengezinswoning.

Het feit dat er ondanks zeer herhaaldelijk vragen geen lange termijn plan is voor de volkshuisvesting met bijbehorende planning is zeer zorgelijk. Ook andere beleidskeuzes die gemaakt worden hebben impact op de vraag naar huisvesting. Het kabinet stimuleert al jaren de komst van bepaalde groepen (arbeids)migranten en dat heeft gevolgen voor het aantal benodigde woningen. 'Kenniswerkers' die 30% van hun inkomen belastingvrij ontvangen duwen minder koopkrachtigen weg uit mooie steden. Er is huisvesting nodig voor werkers in kassen en distributiecentra. En als je vanuit je verantwoordelijkheid hier een paar duizend mensen extra uit Afghanistan laat komen, dan moet de regering ook de verantwoordelijkheid nemen om te zorgen voor additionele sociale woningen in een nationaal woonplan. Nu lijkt echt iedereen weg te duiken voor die realiteit en wordt de rekening impliciet neergelegd bij mensen die al lang op de wachtlijst staan voor een sociale huurwoning.

De fiscale prikkels in de volkshuisvesting zijn ondertussen bizar: een woningbouwcorporatie betaalt per woning tien keer zoveel belasting als een particuliere verhuurder. Airbnb is vaak belastingvrij en buitenlandse beleggers kunnen de verkoopwinsten gemakkelijk volledig belastingvrij exporteren. Deze perverse fiscale prikkels liggen mede aan de basis van de onbetaalbare woningen en de vastgelopen woningmarkt.

Ik raad daarom aan een soort nieuwe nota ruimtelijke ordening op te stellen waarin wordt aangegeven waar huizen gebouwd moeten worden en hoeveel per jaar. In die nota moet ook expliciet een link worden gelegd met demografie: een onvoorziene grotere groei betekent dat meer huizen nodig zijn. Ik raad u aan harde doelen te stellen over het aantal nieuwe woningen per jaar. Tot slot moet de fiscaliteit rond wonen veel minder verstorend zijn.

II. Bestuurlijke uitdagingen

De bovenstaande dossiers vormen mijns inziens zeker niet de enige, maar wel de belangrijkste inhoudelijke uitdagingen voor het komende kabinet. Maar dit toekomstige kabinet staat ook voor een uitdaging van een geheel andere aard.

Aangezien het nieuwe kabinet uit dezelfde partijen en – naar alle waarschijnlijkheid – ook uit dezelfde personen zal bestaan als het huidige, ligt het voor de hand dat ook de bestuursstijl hetzelfde zal zijn. En juist deze bestuursstijl staat de oplossing van de problemen in de weg.

Want het huidige kabinet probeert problemen op te lossen door ze met grote sommen geld af te kopen. Het gaat hier om enorme bedragen: de compensatie in het toeslagenschandaal (stand: 5 miljard), onderwijsachterstanden Corona (7 miljard), stikstof (miljarden), klimaat (7 miljard extra).

Deze operaties zullen stuk voor stuk leiden tot vernietigende rekenkamerrapporten, en tot stijgend onbegrip in de samenleving. Want deze enorme uitgaven, dikwijls gebaseerd op irrationele of op zijn minst aanvechtbare keuzes, staan in schril contrast met de bezuinigingen op andere vlakken: terwijl met miljarden wordt gestrooid, moeten in kleine kernen de laatste bibliotheken, zwembaden en kleine scholen sluiten en wordt de kinderbijslag, die juist voor de minst draagkrachtigen erg belangrijk is, verlaagd.

Tegelijkertijd krijgen zaken die de toekomst van ons land bepalen nauwelijks aandacht. Belangrijke (Europese) wetgeving wordt dikwijls min of meer als een hamerstuk behandeld. Om een voorbeeld te noemen: de Europese pensioenrichtlijn werd onder Rutte II in 24 uur door de coalitiepartijen door de Kamer geramd, zonder dat iemand enig idee had welke consequenties deze richtlijn voor ons pensioenstelsel zou hebben. Daar gaan we binnenkort nog heel veel gevolgen van ondervinden. Een tekort aan aandacht voor de inhoud van wetgeving, voor de belangrijke details van oplossingen is overigens wijdverbreid in Den Haag.

Ook de focus op de beeldvorming staat het oplossen van problemen in de weg. Wanneer de beeldvorming bepalend is, komen politiek en media pas in actie wanneer een probleem evident is. Maar voor veel problemen is het dan te laat. Anticiperen op problemen die aan de horizon opdoemen, zoals in het geval van de problemen in de eurozone, is noodzakelijk. Als

een probleem eenmaal ontploft is, is er misschien wel meer draagvlak voor een oplossing, maar de kosten bedragen meestal het veelvoudige.

Een meer volwassen bestuursstijl is dus nodig voor de echte aanpak van de grote problemen. De premier beloofde hierover radicale nieuwe voorstellen, maar ik heb ze niet kunnen ontdekken. Ook van de beloofde nieuwe bestuurscultuur van D66 heb ik slechts de aankondiging gezien. De bestuurscultuur lijkt nog hetzelfde als die van het missionaire kabinet Rutte III. Ik zie bijvoorbeeld dezelfde weerzin tegen toezicht en controle, dezelfde neiging 'onafhankelijk' onderzoek als politiek instrument te gebruiken en nog steeds het te weinig serieus nemen van het parlement.

Een cultuurverandering is dus noodzakelijk. Structuurveranderingen kunnen daarbij een belangrijke rol spelen, want zij zorgen ervoor dat de nieuwe bestuurscultuur niet alleen afhankelijk is van de intenties en beloften van premier Rutte, maar dat deze ook in de structuur van de overheid wordt ingebakken.

Bestuurlijk kan dit als volgt vorm krijgen:

1. Een betere voorbereiding van Europese wetgeving (richtlijnen en verordeningen). Een echte impactanalyse en een politieke discussie zijn noodzakelijk. Voor de parlementaire controle kan een Grand Committee (Fins Model) een goede oplossing zijn.
2. De Tweede Kamer kan rapporteurs aanwijzen die inhoudelijk voorstellen doen per wet. Dat is veel productiever dan 4000 moties per jaar, maar gaat alleen werken als de regering ook bereid is serieus naar aanpassingen van oppositiepartijen te kijken.
3. Het coalitieoverleg op maandag, dat opereerde alsof het ordes kon geven aan het kabinet en bewindspersonen ter verantwoording kon roepen, wordt afgeschaft.
4. Besluitvorming vindt echt plaats in de ministerraad en niet in het Catshuis waar te kleine groepen bewindspersonen zeer ingewikkelde besluiten nemen (zoals de onuitvoerbare Catshuisregeling). De politiek neemt het primaat en schuift het niet of polderakkoorden wanneer er politieke verantwoordelijkheid is.

Uw voornemen om vast te leggen wat er gedaan moet worden maar niet hoe heeft een voordeel: ministers zitten niet muurvast aan een verkeerde zin in het regeerakkoord. Maar als er een regeerakkoord wordt vastgesteld zonder duidelijk vast te leggen hoe bepaalde problemen opgelost dienen te worden, rijst primair de vraag welke plannen er voor de verkiezingen gemaakt zijn en waarover er al die tijd gesproken is. En als er na 8 of 9 maanden formatie dan geen oplossing ligt, waarom zou die er dan wel liggen na een paar weken in het nieuwe kabinet?

Het niet beantwoorden van de hoe-vraag is een serieus probleem dat constant oprijst. Bij de Corona-aanpak is het zeer pregnant. Er was de afgelopen tijd geen enkele middellange termijnstrategie. Ieder keer wachtte de regering totdat de zorg of samenleving niet verder kon en koos de regering maatregelen die burgerrechten behoorlijk inperkten. Alternatieve maatregelen die planning vereisten maar minder ingrijpend waren voor burgers waren nooit tijdig klaar, zoals CO2 meters, ventilatie, meer gebruik van FFP2-mondneusmaskers of een effectief bron-en contactonderzoek. Deze houding en de gebrekkige communicatie heeft het draagvlak verkleind en het huidige wantrouwen van groepen burgers is een ernstig gevolg.

Tot slot

Ik hoop dat mijn inhoudelijke overwegingen serieus genomen worden, hetzij in de formatiefase, hetzij wanneer zij als constructief voorstel ingebracht worden in het parlement. Dan kunnen de voorstellen op hun merites beoordeeld worden.

Wel wil ik nog opmerken dat ik ernstig betwijfel of de personen en partijen die het beleid hebben vormgegeven dat geleid heeft tot de huidige problemen, die problemen ook kunnen oplossen. Het zou dan ook beter en realistischer zijn als de partijleiders van de vier partijen allen plaatsnemen in de Tweede Kamer. Als gekozen Kamerleden kunnen ze doen waarvoor zij gekozen zijn: wetten maken, wetten controleren en de regering controleren. Dat is de belangrijke functie waarin zij gekozen zijn, en eigenlijk zouden ze geen functie elders moeten willen ambiëren.

Als de politiek leiders allemaal opteren voor een positie in de Kamer zal dat de nieuwe regering meer armslag bieden omdat het kabinet dan veel minder als een doorstart ervaren wordt: het heeft dan ook mandaat om een aantal wissels om te zetten. Het zal bovendien de positie van de Kamer versterken. Beide instituten zijn dan beter af, en het zal er in belangrijke mate toe bijdragen dat het voor ons staatsbestel zo belangrijke evenwicht tussen Kamer en regering, dat de afgelopen jaren veel te ver is doorgeslagen naar de tweede, weer wordt hersteld.

Met vriendelijke groet,

Pieter Omtzigt

ANNEX 1: VOORBEELDEN VAN ONDERBELICHTE PROBLEEMDOSSIERS

1. Wet Gedeeltelijke Arbeidsongeschiktheid, 35 min

Kern van het probleem:

Een grote groep mensen wordt na twee jaar in de ziektewet afgekeurd: zij zijn niet geschikt voor hun oude beroep. Zij zijn echter voor minder dan 35% arbeidsongeschikt. Dat betekent dat als het de oude werkgever niet lukt hun een nieuwe functie te geven, zij geen uitkering krijgen, geen hulp bij re-integratie.

Ongeveer 50% van deze mensen heeft geen werk. Zij zijn dus aangewezen op de WW of de bijstand. Als zij getrouwd zijn, hebben zij natuurlijk helemaal geen inkomen meer, want de bijstand kent een partner- en vermogenstoets. De mensen hebben vaak zeer grote arbeidsbeperkingen. Al deze mensen hadden werk, anders zouden ze geen ziektewet uitkering gehad hebben. Het is dus geen groep werkschuwe mensen. Deze groep 35-minners telt zeker meer dan 100.000 mensen. De helft daarvan heeft dus geen werk en inkomen. En dat is nog een forse onderschatting.[1] "Binnen de groep 35-minners komen mensen voor met aanzienlijke arbeidsbeperkingen. Ook dit is een verklaring waarom zij moeite hebben om aan het werk te komen", schrijven de sociale partners dan ook.[2]

Zijn er waarschuwingen:
1. In 2011 oordeelde de commissie van ILO experts dat de WGA op dit punt en op andere punten – zie elders – in strijd is met ILO verdrag 121. Nederland negeerde die opinies volledig.[3]
2. Meerdere rapporten van sociale partners. Het meest recente rapport van de Stichting van de Arbeid uit 2020 is heel helder.[4]
3. Het IBO-rapport, geschikt voor de arbeidsmarkt (2017) over de mogelijkheden om arbeidsparticipatie te bevorderen, gaat op pagina 37 uitgebreid in op de dalende arbeidsparticipatie van o.a. 35-minners.

Een specifieke groep waarvoor dit zeer schrijnend is:
Mensen die ziek zijn door een beroepsziekte of die een arbeidsongeval gehad hebben. Zij krijgen dus geen uitkering in Nederland als zij behoorlijk arbeidsongeschikt zijn. Ik ken geen ander Europees land waar geen uitkering is voor mensen die een arbeidsongeval hebben gehad, daardoor met een forse beperking worden geconfronteerd (want verlies inkomenscapaciteit), en die daarna onder omstandigheden gewoon ontslagen kunnen worden.

---

[1] In de UWV statistieken is werk gedefinieerd als ten minste een maand gewerkt in het afgelopen jaar. Dat is een nogal magere difinitie.
[2] Stichting van de Arbeid: Wet werk en inkomen naar arbeidsvermogen Aanbevelingen aan de minister van SZW, Juli 2020
[3] Zie hier de ILO commentaren op de WGA/IVA:
https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:13101:0::NO::P13101_COMMENT_ID:3343144 . De WGA/IVA is op veel punten strijdig met ILO verdrag 121
[4] https://www.stvda.nl/-/media/stvda/downloads/publicaties/2020/advies-wia.pdf
Stichting van de Arbeid: Wet werk en inkomen naar arbeidsvermogen Aanbevelingen aan de minister van SZW, Juli 2020

Een voorbeeld:
Een werknemer verdient 35.000 euro. Hij wordt ziek en bij de keuring na 88 weken wordt zijn verdiencapaciteit vastgesteld om 23.000 euro (net boven het minimumloon). Dan is hij minder dan 35% arbeidsongeschikt.

Die 23.000 euro komt als volgt tot stand: het UWV kijkt of er 3 functies zijn in Nederland (computersysteem CBBS) waarin ten minste 3 werkplekken zijn, die deze persoon kan uitoefenen. De restverdiencapaciteit is het salaris van de middelste functie. Die banen kunnen aan de andere kant van het land zijn, er hoeven geen vacatures te zijn. En natuurlijk is deze werknemer echt beperkt. Dus vaak kiest de werkgever liever een andere persoon.

Van de mensen die dit overkomt:
- werkt meer dan de helft na de keuring niet meer.
- verdient minder dan de helft nog inkomen uit arbeid, waarvan velen ver onder de 35.000 euro. Een aantal mensen krijgt uit de CAO een aanvulling.

2. Leenbijstand

Probleem:
Een zelfstandige krijgt geen bijstand, maar leenbijstand. Dat is een lening die later omgezet wordt in een gift als blijkt dat de ondernemer minder dan bijstandsniveau zelf heeft kunnen verdienen uit zijn onderneming. Dat werkt als volgt: stel, een alleenstaande ondernemer verdient niets in 2011 en 2012 en verdient weer 15.000 euro in 2013 (bijvoorbeeld wegens ernstige ziekte). Dan krijgt hij in 2011 zeg 10.000 euro leenbijstand en in 2012 10.000 euro leenbijstand.
Dan wordt de leenbijstand uit 2011 en 2012 in het fiscale jaar 2013 formeel omgezet in een 'gift'. Die gift is inkomen. Dan had deze persoon feitelijk als inkomen 10.000 euro, 10.000 euro en 15000 euro. Maar voor de toeslagen heeft hij als inkomen 0 euro, 0 euro en 35.000 euro. En daar begint de ellende: het maakt niet uit of je 0 euro of 10.000 euro als inkomen hebt: je hebt recht op maximale toeslagen (over 2011 en 2012). Maar over 2013 moet deze ondernemer alle huurtoeslag en alle zorgtoeslag terugbetalen. (en een deel van het kindgebonden budget en de kinderopvangtoeslag), want de toeslagen worden gebaseerd op het inkomensbegrip van 35.000 euro. Maar deze ondernemer heeft maar 15.000 euro en moet dan ineens meer dan 5.000 euro toeslagen terugbetalen.

Gevolg: de ondernemer gaat alsnog failliet en in de schuldsanering (er is geen spaargeld, anders was er geen leenbijstand aangevraagd). Dit gebeurde tussen 2006 en 2017. Oorzaak: slechte wetgeving: de toeslagenwetgeving sloot niet goed aan op de leenbijstand. Recent heeft de pers eindelijk uitgebreid bericht over de verwoestende gevolgen hiervan.[5]

---

5 Duizenden zelfstandigen in de kou na fout belastingdienst, de Volkskrant, 20 februari 2021 https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/duizenden-zelfstandigen-in-de-kou-na-fout-belastingdienst~bccd0d28/ en vooral: Deze zzp'ers kwamen diep in de schulden na fouten met toeslagen van de Belastingdienst. Klinkt bekend?, de Volkskrant, 20 februari 2021, https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/deze-zzp-ers-kwamen-diep-in-de-schulden-na-fouten-met-toeslagen-van-de-belastingdienst-klinkt-bekend~ba024874/

De waarschuwing:
De ombudsman had al eerder gewaarschuwd en het was al aan de orde geweest in een Kamerdebat in 2013. Op 1 december 2014 stond in een formele brief[6] van de ombudsman: los het op (jullie zeggen dat je al met een structurele oplossing bezig bent) en tref met terugwerkende kracht een regeling voor mensen die hierdoor in de problemen gekomen zijn.

Het vervolg:
Veel Kamerdebatten en Kamervragen van CDA en PvdA (vanaf 2010!) om dit op te lossen. Constant nader onderzoek, totdat het eindelijk per 1 januari 2017 naar de toekomst rechtgezet werd (na wat felle debatten). PvdA en CDA dienden een amendement in voor compensatie voor mensen die het faillissement ingedreven waren.

Aantal slachtoffers:
Per jaar maken ongeveer 4.000 mensen gebruik van leenbijstand. De ombudsman schat dat grofweg 1/3 van deze mensen te maken krijgt met deze problematiek. Een aantal gemeentes probeerde te helpen. De regering zelf schatte dat 10.000- 15.000 mensen[7] in de problemen gekomen zijn. (hoeveel mensen failliet zijn gegaan weten we niet. Dat heeft natuurlijk zeer forse gevolgschade). Daarvoor zou 50 miljoen euro compensatie nodig zijn maar dat was niet beschikbaar. CDA en PvdA wisten nog een beperkte compensatieregeling in de wet te brengen. Daaraan gaf de belastingdienst geen ruchtbaarheid, zodat die nauwelijks gebruikt is. We wachten nu op een evaluatie van de regering.[8]

3. Kinderopvangtoeslag en partner in WLZ-instelling

Het probleem:
De Wet Kinderopvang bevatte een wetsartikel dat inhield dat de regering de mogelijkheid heeft om categorieën personen met een lichamelijke, zintuiglijke, verstandelijke of psychische beperking aan te wijzen die recht hebben op kinderopvang. Dit artikel is nooit in werking getreden. Hierdoor had de volgende categorie mensen geen recht op kinderopvang: een van de ouders werkt en de andere ouder is opgenomen in een WLZ instelling (verpleeghuis of GGZ-kliniek). Denk dan aan een vader die een ongeval heeft waardoor hij zijn nek breekt of het locked-in syndroom heeft. Die wordt opgenomen in een verpleeghuis. De moeder werkt en voedt feitelijk alleen de kinderen op en brengt ze dus naar de kinderopvang. Die moeder krijgt na een tijdje de belastingdienst op haar dak; ze moet alle kinderopvang terugbetalen want ze heeft er geen recht op. Het moge duidelijk zijn dat deze groep ouders buitengewoon hard geraak is. Zij hebben meestal een traumatische ervaring met ook een inkomensachteruitgang achter de rug.

6
https://www.nationaleombudsman.nl/system/files/bijlage/Brief%20aan%20Staatssecretaris%20van%20Financi%C3%ABn%201%20december%202014_0.pdf
7 Aanhangsel bij de Handelingen, 2016/2017, nr. 1108.
8 Vragen van het lid Omtzigt (CDA) aan de Staatssecretaris van Financiën en de Minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid over de leenbijstand (ingezonden 3 maart 2021), Aanhangsel bij de Handelingen, 2020/2021, nr. 2081.

Het politieke verloop

Al in 2010 zijn er de eerste Kamervragen. Meestal eindigt het in onderzoek of het verwijzen naar de gemeentes die op Sociaal-Medische Indicatie een kinderopvangtoeslag kunnen verlenen. Maar de meeste gemeentes hanteren daarvoor een inkomensgrens van het sociaal minimum tot 150% van het WML (zeg 30.000 euro).

Als je 10.000 euro kosten maakt voor kinderopvang en je hebt een inkomen van 35.000 euro (Bijvoorbeeld 20.000 euro uitkering en 15.000 euro via een baan) dan krijg je aan kinderopvangtoeslag tussen de 9000 en 9500 euro terug. Als je een Sociaal-Medische Indicatie hebt krijg je 0 euro. En je krijgt het ook niet met terugwerkende kracht.

Na jaren vragen is het per 1/1/2021 geregeld in de wet voor mensen met een permanente WLZ indicatie. Vanaf 1/1/2023 is het geregeld voor mensen met een tijdelijke WLZ indicatie (denk aan verblijf in een revalidatie instelling na een ongeluk).

Er is niets geregeld voor mensen die in de afgelopen jaren de kinderopvangtoeslag moesten terugbetalen.

4. Dit speelt ook bij de volgende dossiers, die op verzoek uitgebreid toegelicht kunnen worden:

- *WGA 35-80*: slechts 43% heeft werk. Als je onvoldoende werkt, wordt je deel van de uitkering waarvoor je kan werken, soms wel de helft lager.
- *Wajong*: De omzetting naar de nieuwe wet is een drama. Er is een garantieregeling maar die gaat mis. Verder vallen WAjongers die werken onder de participatiewet. Dat betekent dus heel grote boetes voor een heel kwetsbare groep. En de nieuwe Wajong verhindert mensen een relatie aan te gaan.
- *Omdraaiing bewijslast in de participatiewet*. Dit probleem is nog groter in combinatie met de totaal verschraalde sociale advocatuur.
- *Jeugdzorg en uithuiszettingen:* Het aantal uithuisplaatsingen is relatief hoog (45.000 per jaar), ouders en kinderen hebben nauwelijks rechtsbijstand op dat moment.
- *Huurtoeslag en verworven recht*: mensen zijn onterecht het verworven recht kwijtgeraakt toen ze een maand geen recht hadden (bijvoorbeeld door een afgekocht pensioen of een kind dat tijdelijk inwoont door scheiding). Ondanks rechterlijke uitspraak komt compensatie nauwelijks van de grond.
- *Definities in de toeslagenwetten*: jarenlang zijn mensen ongewild het slachtoffer geweest van definitiekwesties die zij niet kenden: in de vrouwenopvang werden wildvreemden elkaars toeslagpartner bijvoorbeeld.
- *Partnertoeslag in de AOW*

ANNEX 2 Bouwstenen voor een cultuurverandering

De buitengewone focus op beeldvorming, waarbij een snel uitdijend leger van voorlichters en spindokters beleid moeten verkopen, heeft tot gevolg dat de werkelijke gevolgen van beleidskeuzes aan het directe zicht onttrokken worden. Dit kan voortduren omdat het politieke systeem te maken heeft met een aantal grote structurele gebreken die ten grondslag liggen aan vele probleemdossiers in Nederland:

1. **Informatie**: Burgers, het parlement en journalisten worden niet geïnformeerd. Denk hierbij aan de totaal zwartgelakte dossiers bij de belastingdienst en de weigering te vertellen waarom mensen geld moesten terugbetalen. De regering hield cruciale documenten herhaaldelijk en bewust achter voor de Kamer en ook voor journalisten.
2. **Toezicht**: Onafhankelijk toezicht is te afhankelijk van de overheid en staat vaak onder grote druk. Een recent voorbeeld is natuurlijk Tata Steel in IJmuiden. Bij de onderzoeken naar de redenen waarom longkanker veel vaker voorkomt in die regio wordt niet expliciet onderzocht of dit door de uitstoot van Tata Steel komt. De reeks incidenten waarbij concept-rapporten door ministeries zijn aangepast, zoals bij de WODC (wetenschappelijk onderzoek- en documentatiecentrum) affaire, is eindeloos.
3. **Klokkenluiders** die misstanden aan de orde stellen, worden aangepakt. In het kinderopvangtoeslagschandaal kreeg de klokkenluider voorwaardelijk ontslag. De topambtenaren die verantwoordelijk zijn, kregen een functie elders bij de algemene bestuursdienst (ABD), de banen-carrousel van topambtenaren. Zo werd het hoofd belastingen, die verantwoordelijk was tijdens het kinderopvangtoeslagschandaal, Secretaris-Generaal bij VWS. Hier komt nog een nadeel van de ABD naar voren. Namelijk dat topambtenaren steeds minder geselecteerd worden op de inhoudelijke competenties.
4. **Afdwingbaarheid van wetten**: Wanneer wetten overtreden zijn, grijpen toezichthouders niet in en zeker niet bij de rijksoverheid. Zo is de Autoriteit Persoonsgegevens nog steeds bezig met onderzoek bij de belastingdienst, terwijl die met illegale zwarte lijsten, die geheim gehouden werden en voor meer dan 5000 ambtenaren bereikbaar waren, de wet overduidelijk overtreden had. De boetes en dwangsommen gaan wel naar de tennisbond en het BKR maar niet richting de belastingdienst. De burger kan zijn klassieke grondrechten (uit de Grondwet) ook niet rechtstreeks afdwingen bij een gewone rechter of een Constitutioneel Hof. Dat kan bijna overal in Europa wel. Ook wanneer de regering zich niet aan de Grondwet houdt, is er geen mechanisme, behalve het naar huis sturen van de hele regering. Dat doen regeringspartijen niet graag. En dus staat het parlement vrij machteloos wanneer de regering informatie achterhoudt of Kamerleden toetreden tot een demissionair kabinet. Een scheidsrechter, die de belangen van de minderheid beschermt, is hier zeer welkom.
5. **Dominantie van modellen**: Beleid wordt regelmatig gemaakt op basis van niet-transparante modellen. Of dat nu gaat om Corona, stikstof of om het stimuleren van elektrische auto's: de modellen waarop ingrijpend en kostbaar beleid gebaseerd wordt, zijn niet transparant. Dat leidt ertoe dat de aannames onder die modellen niet duidelijk zijn en niet duidelijk is waarom alternatieven afgewezen worden. De modellen, zoals het model voor het stimuleren van elektrisch rijden, zaten er ook vaak naast. Ook

wanneer de Kamer vraagt om openbaarmaking van de modellen, zoals bij Corona, blijven ze toch geheim.

6. **Onderzoek is niet onafhankelijk**: Als er iets mis gaat waarvoor de regering verantwoordelijk is, dan stelt de regering zelf een onderzoek in of vraagt de regering om een onderzoek, dat zij vervolgens zelf instelt. De regering formuleert de vraag, stelt de onderzoekers aan en heeft soms ook nog veel te intensief overleg tijdens het onderzoek. Soms houdt de regering ook documenten achter voor die zogenaamd onafhankelijke externe onderzoeken. Op deze wijze komt de onderste steen zeer zelden boven.
7. **Rol van Kamerleden.** Voor Kamerleden is er nog een reden waarom het zeer lastig is de Kamer effectief te controleren. De partijelites worden gevormd door (potentiele) ministers. Die elites stellen de concept-kieslijsten op. Nu kun je via voorkeursstemmen gekozen worden, maar dat lukt gemiddeld 2 van de 150 Kamerleden. Je komt doorgaans alleen op de lijst als je relatief weinig afwijkt van de partijlijn. Tel daar compleet dichtgetimmerde regeerakkoorden en zogenaamde maatschappelijke akkoorden bij op, waarop nauwelijks invloed uit te oefenen is. De politieke toppen organiseren op bijvoorbeeld maandochtend een coalitieoverleg als onderonsjes tussen premiers, vicepremiers en fractievoorzitters. Kamerleden worden als voetsoldaten gezien en behandeld. Dat werd ook overduidelijk uit de kabinetsnotulen van het toeslagenschandaal waarin wel over sensibiliseren van Kamerleden gesproken werd, wel over het achterhouden van informatie, wel over de beeldvorming, maar niet over het oplossen van problemen van ouders of het juist beantwoorden van relevante vragen.

   Die controle gaat verder: een aantal partijen laat kandidaten formulieren tekenen waarin ze bijvoorbeeld beloven om de zetel aan de partij te geven bij een conflict. Dat is ongrondwettelijk en gaat lijnrecht in tegen de ambtseed die een Kamerlid bij installatie aflegt, namelijk dat je niets beloofd hebt om tot het ambt van Kamerlid gekozen te zijn. Partijen denken dat je het ambt van fractielid vervult. Het gaat op veel terreinen nog verder: zo kan de partijvoorzitter inzage krijgen in de VOG van het toekomstig Kamerlid. Een Kamerlid is echter niet in dienst van de voorzitter van de partij maar van het Nederlandse volk. De kiezers hebben op dit moment niet het recht om te weten of een kandidaat-Kamerlid, dat zelf wetten moet gaan maken, zich in het verleden wel aan de wet gehouden heeft.
8. **Lobby** De regels die lobbyen regelt in Nederland zijn uitermate zwak. Met deze ontbrekende *checks and balances* kunnen machtige lobby's beleid bepalen. Weinig openheid, gebrekkig toezicht en het feit dat Nederland 0 van de 16 integriteitsaanbevelingen van de Raad van Europa over politiek en ordediensten volledig heeft uitgevoerd, scheppen een klimaat waar het recht van sluwste, de rijkste en de machtigste zegeviert - vaak ten koste van de samenleving.

Het demissionaire kabinet had en heeft een duidelijk mandaat voor drie zaken: de coronacrisis, dringende lopende zaken (zoals de evacuatie uit Afghanistan) en het kinderopvangtoeslag-schandaal. Het is duidelijk dat het demissionaire kabinet weinig doet met het mandaat om de oorzaken van het kinderopvangtoeslagschandaal aan te pakken. Eerder al zagen we dat er geen voorbereiding is voor een staatscommissie over de rechtsstaat, dat er geen concrete stappen gezet zijn om radicale ideeën van Rutte – welke dat ook mogen zijn – om te zetten in concrete maatregelen. Sterker nog: oude reflexen duren voort. Na wat openheid aan het begin van de

formatie, komt er vervolgens maandenlang geen inhoudelijke informatie naar buiten. En een inhoudelijk relevante beleidswijziging over alleenstaande minderjarige asielzoekers werd doorgevoerd zonder de Kamer te informeren. Van de nieuwe beloftes komt dus maar weinig terecht.

De ChristenUnie heeft onlangs een manifest gepubliceerd, 'een revolutie van dienstbaarheid', maar verder legt geen enkele partij gestructureerde ideeën of eisen op tafel tijdens de vorming van het kabinet. Of in ieder geval, voor zo ver waarneembaar van de buitenkant. Het is ook niet vanzelfsprekend dat partijen, die in het geheim praten over hoe ze de macht verdelen, afspraken maken over hoe die macht transparant wordt uitgeoefend en adequaat wordt gecontroleerd en voorzien van *checks and balances*. Daarom zal het parlement, dat net als de regering medewetgever is, zelf het initiatief moeten nemen om deze wijzigingen door te voeren. Concreet betekent dit het indienen van onder andere de volgende voorstellen, die in het boek *Een nieuw sociaal contract* zijn uitgewerkt:

1. **Het schrappen van het verbod op toetsen van wetten aan de Grondwet**. En het voorbereiden van de instelling van een Grondwettelijk Hof, dat ook kan oordelen over onder andere de verkiezingsuitslag, over de inlichtingenplicht van het kabinet aan de Kamer en of een staatssecretaris Kamerlid kan blijven als die toetreedt tot een demissionair kabinet.

2. **Serieus nemen van de opdracht in de Grondwet**: Het grondwettelijke Hof zal niet over alle grondwetsartikelen kunnen oordelen. Maar in dit manifest staan wel voorstellen hoe de Tweede Kamer moet omgaan met de verplichting om voldoende woongelegenheid te bevorderen en voor bestaanszekerheid te zorgen. Dat zijn directe opdrachten uit de Grondwet.

3. **De rechtsbescherming moet op orde worden gebracht**. Daarvoor dient echt een staatscommissie voor de rechtsstaat opgericht worden, zoals de Kamer gevraagd heeft. Verder is de Venetië commissie in oktober met aanbevelingen gekomen. Bij deze maatregel ben ik op dit moment wat minder concreet en enigszins terughoudend. Dat heeft ermee te maken dat ook ingrepen in de rechterlijke macht (zoals de afdeling bestuursrechtsspraak bij de Raad van State) mogelijk zijn en dat een clash tussen instituties niet het doel is. De Tweede Kamer en de regering dienen ook naar zichzelf te kijken.

4. **Een nieuw kiesstelsel** waarin een provincie een aantal zetels krijgt en een proportionele vertegenwoordiging intact blijft door een landelijke lijst (het Deense stelsel). Verder dient de VOG van de kandidaat openbaar te worden voor de verkiezingen.

5. **De Tweede Kamer die meer aandacht besteedt aan wetgeving**. Dat betekent weer behandeling in de commissie per artikel. Dat betekent het aanwijzen van rapporteurs, het aantrekken van meer ondersteuning en het omlaag brengen van het aantal moties (4000 per jaar in de Tweede Kamer tegen 100 in de Eerste Kamer, 250 in de Bondsdag en een 40-tal in de Belgische Kamer).

Kleine fouten in de wetgeving, waardoor iemand onbedoeld geen recht op een toeslag of subsidie heeft, kunnen enorme individuele gevolgen hebben. Een wet grondig bestuderen is misschien relatief saai en niet spectaculair, maar het is de kerntaak van de Kamer. Hetzelfde zal moeten gebeuren bij Europese wetten, waarmee Nederland in Brussel instemt. Deze hebben pas jaren later – na het aftreden van de regering – een enorme impact. Maar stikstof, de pensioenrichtlijn en klimaatbesluiten hadden en hebben grote impact zonder duidelijke impactanalyse vooraf in Den Haag, laat staan een politieke discussie. Hier moet iets radicaals omgegooid worden, bijvoorbeeld via een Grand Committee (Finse model).

6. **Hervormingen van de ambtelijke dienst**: de Algemene Bestuursdienst, de carrousel van topambtenaren dient fors afgeslankt te worden. Ambtenaren die misstanden melden, dienen als klokkenluider te worden beschermd conform de aanbevelingen van de Raad van Europa. En de ambtelijke dienst moet goed benaderbaar zijn. Brieven moeten in begrijpelijke taal geschreven zijn en altijd een naam en telefoonnummer of emailadres bevatten. De overheid dient kortom aanspreekbaar te zijn.

7. **Het toezicht is Nederland moet echt onafhankelijk zijn**. Daarom dient er een nieuwe toezichtwet te komen die dat borgt. Toezichthouders moeten hun eigen begroting hebben. De taken van de toezichthouders moeten in de wet vastliggen (beiden zodat bijvoorbeeld een ministerie ze niet kan wijzigen). De toezichthouder moet altijd gehoord kunnen worden door het parlement. En er moeten waarborgen komen zodat rapporten niet achteraf gewijzigd kunnen worden. Verder hebben we in Nederland de rare traditie dat de regering bijna altijd zelf een commissie instelt naar het eigen handelen. Door het selecteren van de personen, het stellen van de onderzoeksvraag en de betaling van het onderzoek kan de regering veel invloed uitoefenen op de conclusies. De Tweede Kamer heeft om een protocol gevraagd om onafhankelijkheid te waarborgen. Dat is er nog steeds niet. Als het er niet komt, dan moet de Kamer zelf opdrachtgever worden van onafhankelijke onderzoeken naar het handelen van de regering. Dit zou ook logisch zijn: studenten kijken hun eigen tentamens niet na en een verdachte mag geen onderzoek naar zichzelf doen. Het is dus logisch dat de regering niet het onderzoek naar het eigen handelen doet, op basis waarvan het vervolgens beoordeeld wordt.

8. **Werken aan en luisteren naar echte maatschappelijke organisaties**: Het maatschappelijk middenveld is ontworteld. De overheid kan instellingen niet dwingen om opnieuw maatschappelijke wortels te maken, maar betere randvoorwaarden zijn mogelijk: voorkeur voor verenigingen met echte inspraak boven stichtingen. Een loterijwet waarbij kosten en winst gemaximeerd worden en er inspraak komt van deelnemers op de besteding aan goede doelen. En er komt naar Brits voorbeeld een charity board voor goede doelen. Bij het pensioenakkoord hebben deelnemers het laatste woord over hoe hun pensioencontract eruit ziet en niet de maatschappelijke partijen die onderhandeld hebben. Goede doelen mogen geen financiering uit onvrije landen ontvangen. Zij hebben een grote mate van vrijheid, maar dienen binnen de grenzen van de Grondwet en het EVRM te handelen. Zij dienen in Nederland geworteld te zijn en binnen de ruime grenzen van de rechtsstaat te handelen.

9. **Modellen moeten openbaar worden:** Besluiten worden nu vaak genomen op basis van modellen: die moeten allemaal openbaar zijn. En er moet gesneden worden in het aantal voorlichters bij ministeries (nu al meer dan 800). In plaats daarvan dienen er denktanks te komen zoals op het terrein van belastingen en sociale zekerheid. Op deze punten heeft de overheid volstrekt onvoldoende denkkracht.

10. **Archieven moeten op orde komen**. De beloofde regeringscommissaris moet snel worden aangesteld en ook aangeven welke stukken bewaard moeten worden. Het toezicht van de Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed dient verbeterd te worden en die moet ook boetes kunnen opleggen. Zodat bijvoorbeeld het vernietigen van duizenden dossiers bij de belastingdienst of het kwijtraken van essentiële stukken ook gevolgen heeft voor mensen die het kwijtmaken. Geen archief betekent geen geheugen. Geen archief staat gelijk aan geen actieve herinnering hebben. En dat betekent rechteloosheid en willekeur voor de burger.